

УДК 331.(477)(05)

Дем'янчук О. І.,*кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів Національного університету "Острозька академія"*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

У статті обґрунтовано особливості соціально-економічних аспектів формування соціального капіталу в сучасних умовах в Україні. Проаналізовано соціально-економічні умови розвитку економіки України та їх вплив на формування соціального капіталу в Україні.

Ключові слова: соціальний капітал, соціально-економічні аспекти, соціальне суспільство, соціальні відносини.

В статье раскрыты особенности социально-экономических аспектов формирования социального капитала в современных условиях в Украине. Проанализировано социально-экономические условия развития экономики Украины та их влияние на формирование социального капитала.

Ключевые слова: социальный капитал, социально-экономические аспекты, социальное общество, социальные отношения.

In the article the author grounds the peculiarities of socio-economic aspects of forming of social capital under the current conditions in Ukraine. The socio-economic conditions of Ukrainian economic development and their influence on the forming of social capital are analyzed.

Keywords: social capital, socio-economic aspects, social society, social relations.

Постановка проблеми. В умовах економічної нестабільності в країні, зокрема в період кризи, відбувається поглиблення соціальної напруги, яка виражається через девальвацію моральних цінностей. Соціальною тканиною будь-якого суспільства в цих умовах є новий елемент соціальної дійсності – це соціальний капітал. Виходячи із його сутності – це продукт соціальних відносин, що включає громадянську культуру довіри до людей та інститутів, соціальні норми, цінності, відповідальність та забезпечує соціальну єдність суспільства. Як стверджував всесвітньо відомий американський професор Френсіс Фукуяма, “ключ до успіху – це довіра людей один до одного, що є в основі соціального капіталу” [1, с. 23]. Саме тому, дослідження соціально-економічних аспектів формування соціального капіталу в Україні в сучасних умовах є актуальним та важливим питанням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В останні роки значний внесок у розвиток та обґрунтування концепції "соціального капіталу" внесли такі зарубіжні вчені, як П. Бурдье, Дж. Коулмен, розкрили історичне значення та національні особливості соціального капіталу Р. Патнем, Ф. Фукуяма. Також активно розвивали теорію соціального капіталу У. Бейкер, Е. Дюркгейм, Дж. Тернер, М. Шифф.

Серед українських вчених дослідженням сутності поняття "соціального капіталу" займалися: А. А. Бова, О. А. Грішнова, А. М. Колот, Е. М. Лібанова, В. Д. Сікора. Теорію та методологію соціального капіталу суспільства в умовах трансформації економічної системи обґрунтувала М. Є. Горожанкіна. Механізм формування соціального капіталу в Україні вивчено у працях О. Г. Кучабського, М. Д. Лесечко, М. Г. Ступень, В. Г. Синюшко та О. Г. Сидорчук.

Проте, потребують більш детального дослідження соціально-економічні аспекти формування соціального капіталу в сучасних умовах в Україні.

Мета і завдання дослідження. Мета статті полягає у обґрунтуванні особливостей соціально-економічних аспектів формування соціального капіталу в сучасних умовах в Україні. Виходячи із мети основними завдання є оцінка соціально-економічних умов та їх впливу на формування соціального капіталу в країні.

Виклад основного матеріалу.

Роберт Патнем, обґрунтовуючи концепцію "соціального капіталу", стверджував: "якщо регіон має добре функціонуючу економічну систему і високий рівень політичної інтеграції, то це є результатом успішного акумулювання цим регіоном соціального капіталу" [2, с. 2]. Виходячи із цієї тези соціально-економічні умови мають безпосередній вплив на формування соціального капіталу в суспільстві.

Оцінюючи основний макроекономічний показник розвитку економіки України – динаміку ВВП впродовж 1998-2008 рр., вказуємо на те, що протягом останнього десятиліття спостерігались тричі значні спади у темпах росту ВВП до попереднього року – це у 2002 та 2005 роках, які були спричинені більш політичними чинниками та впродовж 2008 року, що зумовлено економічною кризою (рис. 1).

Таким чином, впродовж цього періоду суспільство досить складно формувало соціальний капітал, який постійно характеризувався зменшенням ступеня довіри до уряду та стабільності в країні. На прикладі юридичних суб'єктів господарювання це окреслено ознакою різкого спаду впродовж досліджуваного періоду обсягів промислового виробництва, що безпосередньо спричинило падіння ВВП до від'ємного значення (рис. 2).

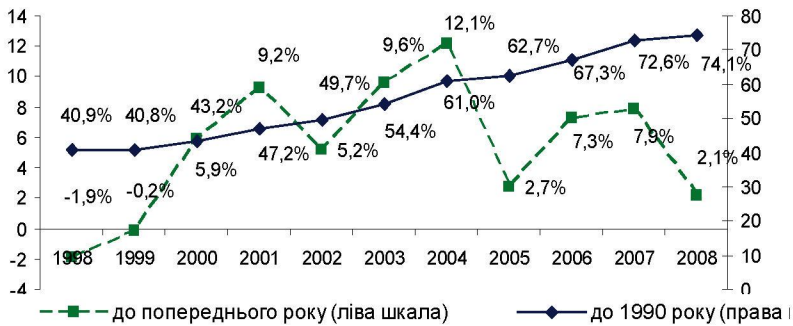

Рис. 1. Динаміка ВВП України в 1998-2008 рр., %

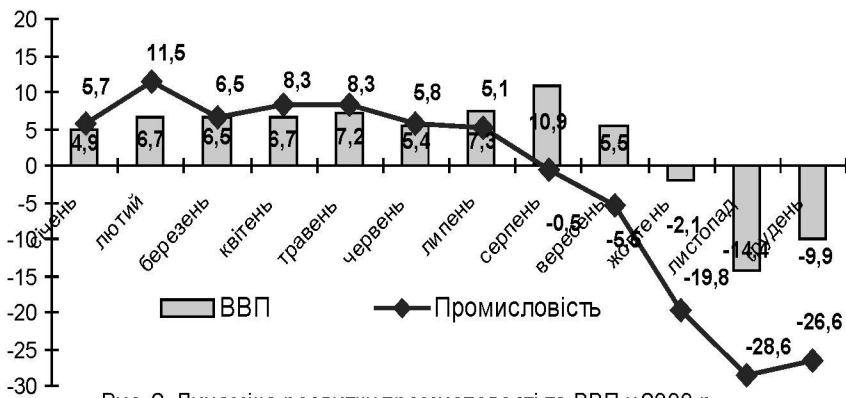

Рис. 2. Динаміка розвитку промисловості та ВВП у 2008 р. (% до відповідного місяця 2007 р.)

Зниження темпу зростання ВВП у жовтні 2008 року до -2,1 %, а на кінець року падіння до -14,4 % відображає загострення економічної ситуації в Україні і спричинено насамперед різким скороченням обсягів виробництва у промисловості. Цей показник на кінець 2008 року становив на 3,1 % менше попереднього року, що було зумовлено скороченням обсягів продукції у четвертому кварталі 2008 року на 24,9 %. Дані тенденції негативно вплинули на функціонування ринку праці України та призвели до різкого зростання числа безробітних, що в свою чергу створює умови формування низького рівня соціального капіталу суспільства (табл. 1, рис. 3.4).

Таблиця 1

Зміна основних показників ринку праці України протягом 2005-2009 рр.

Показники	Роки				
	2005	2006	2007	2008	2009
Економічно активне населення, тис. осіб: у віці 15-70 років працездатного віку	22280,8 20481,7	22245,4 20545,9	22322,3 20606,2	22397,4 20675,7	22102,0 20316,7
Зайняте населення, тис. осіб	2068,0	20730,4	20904,7	20972,3	20005,1
Безробітне населення (за методикою МОП), тис. осіб	1600,8	1515,0	1417,6	1425,1	2096,9
Потреба в робочій силі на кінець року, тис. осіб	186,6	170,5	169,7	91,1	65,8
Навантаження незайнятого на одне вільне робоче місце, вакантну посаду, на кінець року, осіб	5	5	4	96	82
Рівень безробіття населення (за методикою МОП), % у віці 15-70 років працездатного віку	7,1 7,8	6,8 7,3	6,3 6,8	6,3 6,8	9 10,3

Джерело: www.ukrstat.gov.ua

Проблема безробіття – надзвичайно гостра проблема для нашого суспільства. В умовах економічної кризи соціальний капітал характеризується поглибленням недовіри незайнятих громадян до державної служби зайнятості, що створює значну частку прихованої форми безробіття, тому ми спостерігаємо таку різницю між рівнем зареєстрованого безробіття (3,2 %) та рівнем безробіття за методологією МОП (10,3%).

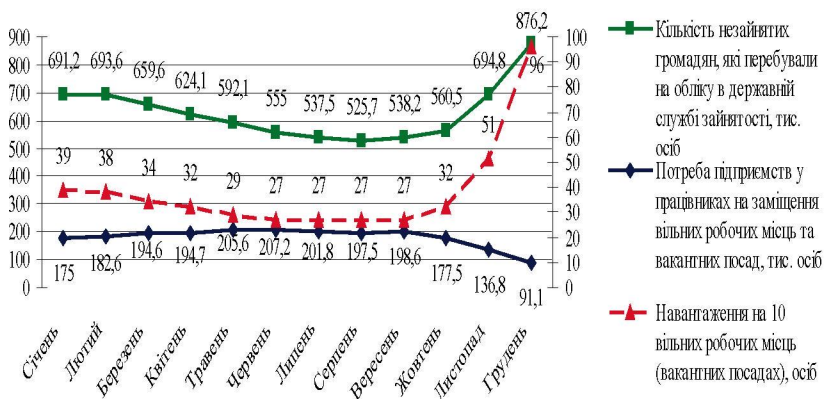

Рис. 3. Динаміка попиту та пропозиції робочої сили в Україні у 2008 році (Джерело: www.ukrstat.gov.ua)

На кінець 2008 року та у 2009 році значно скоротилась потреба в робочій силі, у порівнянні з попереднім періодом у двічі, при цьому навантаження на вакантне робоче місце упродовж двох останніх років зросло у десятки разів (табл. 1, рис. 3, 4).

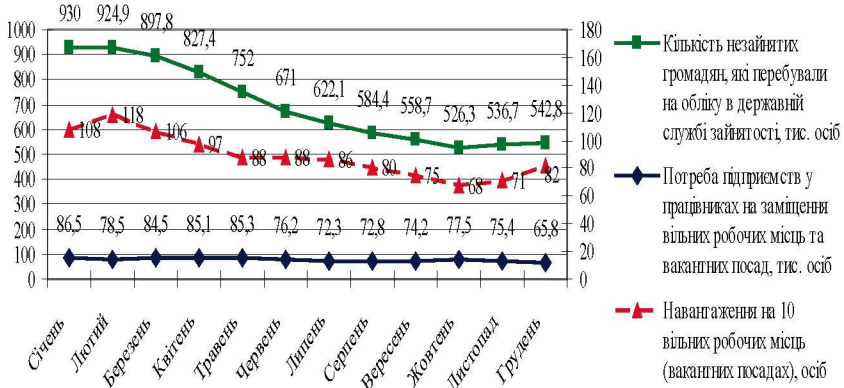

Рис. 4. Динаміка попиту та пропозиції робочої сили в Україні у 2009 році (Джерело: www.ukrstat.gov.ua)

Соціологічні дослідження, проведені Державним комітетом статистики України, підтверджують, що 74,5 % опитаних респондентів дуже турбує можливість втрати роботи, 19,2 % вважають себе та своїх колег зовсім незахищеними, 42,5 % вважають, що не захищені на підприємствах від несправедливого звільнення, 92,2 % вважають, що роботодавці повинні завчасно повідомляти своїх працівників про звільнення (причому більша частина опитаних переконані, що таке повідомлення повинно надаватись за 30 днів). Втрата роботи є надзвичайно тяжким випробовуванням для більшої частини населення, адже мало хто з них має додаткову роботу. Лише 7,9 % працюючих респондентів мають додаткову роботу, причому у 49,1 % вона принципово відрізняється від заняття за основним місцем роботи [6]. Ситуація, що склалась на сьогодні на ринку праці дає можливість зловживати роботодавцям, у системі соціально-трудових відносин, щодо введення неповного робочого дня, встановлення довготривалого нерегламентованого робочого дня, важких умов праці, зменшення рівня реальної заробітної плати, збільшення заборгованості по її виплаті, що спричиняє постійне зменшення довіри працюючих до роботодавців, відбувається постійна руйнація соціального капіталу (табл. 2, 3). Враховуючи динаміку заборгованості з виплати заробітної плати в Україні за 2006-2008 рр. та 1 півріччя 2009 року, яка відображає у 2008 році зростання у 2,3 рази в порівнянні з 2007 роком і становить 1736,7 млн. грн., а в першому півріччі 2009 році її розмір 1500,6 млн. грн., що у відповідності з попереднім досліджуваним періодом у 2,6

рази більший, варто вказати на поглиблення негативних тенденцій розвитку соціально-трудових відносин, зокрема в оплаті праці, яка є найважливішим показником гідного життя найманого працівника.

Таблиця 2
Динаміка заборгованості з виплати заробітної плати в Україні
за 2006-2008 рр. та 1 півріччя 2009 року

Показники	Роки			
	2006	2007	2008	1 півріччя 2009
Заборгованість з виплати заробітної плати, грн. грн.	996,1	745,1	1736,7	1500,6
у % до фонду оплати праці, %	7,7	4,3	8,3	7,4
Абсолютні відхилення, (+,-)	–	(251,0)	991,6	864,2*
Відносні відхилення, %	–	74,8	233,1	264,1*

Джерело: www.ukrstat.gov.ua

* у відповідності з попереднім періодом

Розмір середньомісячної номінальної та реальної заробітної плати на ринку праці в Україні протягом 2005-2009 рр. відображає значний дисбаланс.

Таблиця 3
Середньомісячна заробітна плата в Україні протягом 2005-2009 рр.

Роки	Середньомісячна заробітна плата		
	номінальна		реальна
	гривень	у % до прожиткового мінімуму для працездатної особи	у % до попереднього року
2005	806	178,0	120,3
2006	1041	206,1	118,3
2007	1351	237,9	112,5
2008	1806	270,0	106,3
2009	1906	224,3	90,8

Джерело: www.ukrstat.gov.ua

Зростання грошового номінального розміру заробітної плати при постійному значному скороченні реальної у впродовж 2006-2009 років – на 12,2 % щороку спричиняє зниження купівельної спроможності та рівня життя населення, що в свою чергу негативно впливає на формування соціального капіталу, зокрема "породження" у найманого працівника невпевненості у завтрашньому дні та низьку продуктивність праці.

Так, філософ Альберт О.Хіршман вважає соціальний капітал "моральним ресурсом", тобто ресурсом, який кількісно зростає, а не зменшується

при його споживанні і який (на відміну від фізичного капіталу) знищується, якщо його не використовувати [3]. Як найбільш дорога складова соціального капіталу, довіра необхідна в першу чергу для заможності країни загалом. У країнах з низьким рівнем соціального капіталу відносин роботодавців з найманими працівниками характеризуються відсутністю цивілізованої системи трипартизму, в якій держава виступає гарантом конституційних прав своїх громадян у цих відносинах. Україна, з визнаною ринковою економікою на жаль відноситься до розряду суспільств, де всі зв'язки – як традиційні, так і ті, що формуються – гранично зруйновані. Наша країна дуже далека від того моменту, коли в українському суспільстві сформується атмосфера довіри, близька до тієї, що існує в розвинутих ринкових економіках.

Висновки. Таким чином, негативні тенденції на ринку праці України: зростання рівня безробітних, чисельності безробітних, зменшення потреби у робочій силі, зростання заборгованості з заробітної плати та ін. негативно впливають на формування соціального капіталу. Природно, кращим є соціальне суспільство та життя в громаді, в якому диспонує великий фонд соціального капіталу. По-перше, мережі громадської активності сприяють здоровим нормам взаємності та заохочують прояви соціального довір'я, що в свою чергу ставлять на вищий рівень соціально-трудові відносини в системі укладання договорів та контрактів. Такі мережі полегшують координацію і комунікацію, посилюють довір'я і, таким чином, дозволяють вирішувати дилеми колективної дії. Відомий американський економіст Р. Рейч писав: “Політики, звичайно, не розуміють, що реальний потенціал нації становить навіть не володіння певними технологіями, а здатність громадян розв'язувати більш комплексно завдання майбутнього, спираючись на здібності адекватного їх вирішення в минулому чи теперішньому”. Тому, на сьогодні пріоритетними напрямками соціальної політики України повинні бути заходи сприяння розвитку соціального капіталі.

Література:

1. Fukuyama F. Social Capital and Civil Society // IMF Working Paper WP/00/74. – 2000. April.
2. Патнем Р. Д. Творення демократії: Традиції громадянської активності в сучасній Італії. – К., 2001.
3. Raiser M., Haerpfer C., Nowotny T., Wallace C. Social capital in transition: a first look at the evidence // European Bank for Reconstruction and Development. Working Paper. – 2001. – № 61.
4. Грішнова О. Соціальний капітал: сутність, значення, взаємозв'язок з іншими формами капіталу. // Україна: аспекти праці. – К. – 2009. – № 3. – С. 19-25.
5. Горожанкіна М.С. Соціальний капітал суспільства в умовах трансформації економічної системи (питання теорії і методології) // Автореферат. – Донецьк. – 2008. – 26 с.
6. www.ukrstat.gov.ua